

IZJAVA NIKOLŠ MILIČIĆA

Izjava NIKOLE MILETIĆA, 2 -
rudara, rođenog 18. XII
1909. g. u Miočiću, Drniš
učesnika u proboju logora
Crveni Krst, 12.II 1942.g.

Obradio Nožica Branko,
spoljni saradnik Narod-
nog muzeja, Niš i
Krstić Vlastimir, steno-
daktilograf

FRANJA BABAJEVIĆA, STOJANA HLADENKOVIĆA iz Vranja, MILOŠA RAPA-
JICAK, RADA ŠKONDRIĆA, rudara iz Trepče, MILOŠA RABUSA, iz to-
tako rudara iz Trepče, zatim MILOŠA RABUSA, RADOŠA RABU-
ŠIĆA I RADOŠA RABUŠIĆA iz Trepče.

Uhapšen sam 19. XII 1941. godine u Baljevcu, od strane četnika, gde sam bio kao veza po nalogu političkog ko mesara Rudarske čete - ŠANETA (ALEKSANDAR DJORDJEVIĆ) i za- menika komandanta SVETE TRIFUNOVIĆA. U zatvoru u Raškoj, pri saslušavanju tukli su me ZAKIĆ i žandarmerijski narednik KRSMAN MARINKOVIĆ. Iz Raške sam sproveden za Niš u grupi od oko 40, sa gotovo celom četom rudara, sa drugovima: ILIJOM ZAGORCEM, STEVOM LEKIĆEM, STEVOM DEDIĆEM, RUDOLFOM DOLINAROM, dečkom od 17. godina, RADOŠIOM BIORCEM i drugim.

21. XII sproveden sam u drugom transportu kamio- nom za Trstenik. U kamionu smo se držali dobro, onako okovani pevali smo, čemu se čudio Nemac koji je išao sa nama, do Kra- ljeva, gde nas predade KRSMANU, a on ode limuzinom sa vereni- com za Niš. U Trsteniku prenoćimo u školi, koja je bila ispu- njena slamom, a ovde su dolazili četnički simpatizeri, psova- li nas i pljuvali onako okovane. Nismo dobijali ni hranu ni vodu. Vreme je bilo hladno, ~~XXXXXX~~ sneg je padao.

22. XII. Izjutra krenuli smo vozom preko Stalaća za Niš. U vozu smo bili pomešani sa putnicima, medju kojima se šaputalo i doznali su da smo rudari, pa su nas radoznelo gledali. Neki od njih bi pokušali da nam što dodaju, ali su sprovednici na to budno gledali i sprečavali. U sumrak smo stigli u Niš. Prolazeći gradom, bilo je prolzanika koji su na nas pljuvali, dobacujući: "komunistička banda". Kad smo stigli pred četnički štab, izašao je najor MIKIĆ i naredio da nas uvedu u zgradu, preko puta štaba, koja je po izgledu ličila na kafanu. Oko nas su obilazile razne četničke voj- vode, medju kojima je najviše bilo popova. Po preživanju u- brzo su nas sproveli za njihov logor kod Čele Kule, koji je bio u jednoj baraci bivše Vojno-sanitetske škole. Komandir olo, bivšeg policijskog pisara Živanovića.

straže bio je bivši podoficir JEFTIĆ. U logoru sam našao sve drugove oterane u prvom transportu: DUŠANA TOMOVIĆA, BRANKA BEGOVIĆA, BRANU ČURČIĆA, studenta, zatim rudare: LAZU DEVIĆA, PETRA BABAJEVIĆA, STOJANA MLADENOVIĆA iz Vranja, MILOŠA RAPA- JIĆA, RADA ŠKONDRIĆA, rudara iz Trepče, MILOŠA LABUSA, isto tako rudara iz Trepče, zatim učitelje MILOŠA LUČIĆA, AČU NI- KOLIĆA I BRANIMIRA JOKOVIĆA, službenika Sreskog suda u Raš- koj zvanog ČEMBERLEN, studenta MILUTINA SAMARDŽIĆA, rodom iz Prištine, BOGOLJUBA VUKOVIĆA, kaf. iz Boljevca, koji je bio poznat kao stari pripadnik Komunističke partije (koji je posle bekstva iz logora ponovo uhapšen u borbi i streljan u Kosov- skoj Mitrovici, onda ĆEDOMIRA MLADENOVIĆA, stolara, koji je isto tako ponovo uhvaćen posle bekstva, u borbi i streljan u Kosovskoj Mitrovici, LAZARA MERTIĆA, stolara, koji je pre ne- koliko godina poginuo u automobilskoj nesreći i druge.

Drugovi su nas dočekali ispitujući o stanju na frontovima. U sobi je bila jedna velika plehana peć na sredini. Potporni stubovi u dva reda činili su kao hodnik, a ostali deo iza stubova bio je pokriven slamom, odredjen za spavanje. Pro- zori su bili mali, visoki, kao na konjušnicama.

U sobi je formiran kolektiv koji je držao novac ako smo ga imali i kupovao hleb, preko stražara, kojima bi morali da verujemo u cene koje su navodili kad su plaćali tj. kupovali nam hleb.

U sobi je već bilo pokrenuto pitanje bekstva, radi čega je preko jednog stražara, koji je nosio poštu tražena ve- za. Hrana je bila vrlo slaba, većinom se sastojala od vode u kojoj su prani četnički kazani od jela. Na ime hleba primali smo po malo parče budjave, protkane paučinom, proje.

6. I 1942. U sobu je neko od stražara doneo tes- tiju vina, koja je razdeljena tek kad se dobio odgovor da nije od četnika.

7. I 1942. Oko 10 časova u logor su došli: komand- ant Gestapoa, kapetan Hamer, u pratnji šefa Specijalne poli- cije, bivšeg policijskog pisara Živanovića.

„ Nemački komandant šetao je između nas nadmeno, sa korbačem u rukama. Šetajući primeti da jedan od zatvorenika - KOLAŠINAC - iako je bilo komandovano "mirno", mrdnu glavom, te ga Hamer tresnu u stomak. Zatim je dugo nadmeno na nemačkom govorio nešto, od čega smo, po prevodu Živanovića razumeli: "Radije ćemo streljati šaćicu komunističkih bandita, nego da strada srpski narod, koji može lepo da živi i radi pod okriljem vođe velikog Rajha - Hitlera."

9. I 1942. g. Ovedeni smo na parenje odela u Higijenskom zavodu, gde smo se i kupali.

12. I. 1942. g. Sprovedeni smo u Nemački logor. Sprovodila nas je gradska policija. Komandir sprovođa bio je visok ugojen čovek, u plavoj uniformi. Kada su vrata sobe otvorena, sa jedne strane stao je komandir logorske straže, a sa druge ugojeni komandir policije, koji izvadi iz džepa spisak i poče prozivati po dva i dva, u razmaku, da bi ovi ušli među špalir policajaca napolje, gde bi bili odmah okovani. Kad se završilo proživanje i okivanje, debeli komandir sprovođa između ostalog izgovori: "Vi idete za taoca u nemački logor, zato ne treba ničega da se plašite". Govor završi rečima: "Nemojte pokušati da bežite, jer će svaki, koji pokuša biti odmah ubijen".

Mraz je bio veliki. Sneg je padao. Naša obuća je škripala i ulazio je sneg u cipele. Mnogi proolaznici pokušali su da nas prate, ali bi im neko od sprovođnika dobio: "Bežite, ako ne mislite i vi za njima". Ovo nije ipak moglo da odvrati neke roditelje, kao SAVA STANIŠIĆA, šumara iz Raške, čiji je sin jedinac bio sa nama.

Po ulasku u logorski krug stajali smo dva i dva dok se izvršila predaja, za koje vreme smo razgledali dvorište i naročito prozorčice odakle su virili primetno, kako ranije doterani drugovi, tako i drugarice, sa sprata, kao i Jevreji i Jevrejke sa sprata.

Pošto nam je komandant održao govor i pretećim gla-

som stavio do znanja da ćemo se ovde naučiti redu, naredio je da prva polovina transporta udje u sobu broj 14, gde smo našli drugove iz ranije sprovedenog transporta: BRANKA BEGOVIĆA, ČURČIĆA, TOMOVIĆA, VUKOVIĆA i druge.

U sobi je bilo malo slame na jednoj strani, gde su spavali ranije dovedeni, te smo legli po betonu.

Oko 11,30 u sobu je ušao jedan član komandnog osoblja logora i naredio da se mi novi svučemo do pola i jedan po jedan izlazimo. Većina nas je znala šta to znači, jer smo od 9,30 stalno slušali tupe udarce pendreka ispred sobe broj 12., praćene jaucima pojedinaca. Kad smo izlazili, morali smo leći potrbuške na sto a pre toga otkopčati pantalone koje je onaj što bi ušao medju noge prvo svukao pastegao noge, dok je onaj sa gornje strane prvo uhvatio za ruke i gurnuo mimo ivicu stola, pa onda uhvatio za glavu, pošto mi je proturio bradu mimo ivice stola i stegao, onda je dao neki znak, te su dvojica sa strane počeli udarati pendrecima po krstima.

Kako se kod njih osećali sve slabiji udarci, što primeti komandant, to dovede dva podoficira da ove smene. Osvestio sam se ne znam koliko sati posle udaraca, tek kad su me dvojica pokušali podići da bi me uneli u sobu, koje je komandant pozvao od ranije dovedenih drugova. Drugovi su nas lepo dočekali i pokušali da nas stave na svoja ležišta, ali po izričitom naredjenju komandanta, morali su nas onako ukočene redjati po betonu, jednog do drugog, isto onako kao što smo ležali napolju.

13. I 1942. g. Onako isprebijani morali smo izaći napolje na šetnju, kada su pokušavali drugovi da nam pomognu, naročito kada bi komandant zašao u kancelariju.

22. ili 23. I 1942. g. Naredjeno nam je da se spreмимо da predjemo u sobu broj 12, jer je trebalo da se u našu sobu smeste još nepokupljene jevrejske porodice.

Po prelazu u sobu 12 ubrzo su formirani manji kolektivi i uskoro, ideja o bekstvu, pokrenuta još u četničkom

- 5 -

logoru, počela je da zri, te se na to počelo ozbiljno misliti. Sgmo, u ovoj sobi moralo se obazrivije o tome govoriti, jer je bilo i kriminalaca.

1. II 1942. g. Doveden je četvrti transport, sastavljen od nekoliko drugova iz Rudarske čete: VITA MEDAREVIĆ, STAMENKO MARTIĆ, DRAŽA JASNIĆ i grupa četnika sa Kopeonika, pod vođstvom VULA VUKAŠINOVIĆA, fotografa iz Kraljeva, koji nisu pristali na saradnju sa Nemcima. U njegovoj grupi bila su, pored njegovog sina RADA i jedan dečko MIHAILO, sin učitelja MILOŠA SIMIĆA iz Kraljeva, koji je i sam pobjegao iz četničke ambulante. Isto veče i novi su dobili batine, istina nešto manje, pošto su tučeni po debelom mesu, jer su stražari bili trezni.

Na planom razbijanja logora upoznat je i VUKAŠINOVIC, na koji je posle malog zatezanja pristao, preuzimajući važne akcije, za svoju grupu.

Po planu je bilo predviđeno ko će sa čela da dá znak. Tada bi svaka grupa pošla u planom predviđenom pravcu. Jedna grupa je određena na mitraljez, druga na komandante, onda, grupa za stražaru, da kupi oružje, da otvara vrata ostalih soba i kapiju, da prekida telefon i električnu žicu, da vodi bolesnike i zarobljenike. Za razbijanje logora određen je 10. februar.

9. II. Naredjeno nam je da izadjemo napolje sa svim stvarima. Napolju hladnoća velika, neki napominju da je oko 22 ispod nule. Svukli smo se potpuno goli da bi se odelo parilo, a i mi čekamo na red za kupanje. Sitna slaba, izneta na sneg ispred kupatila, zapaljena, ali se samo pušila. Skakali smo goli po slami i dimu da bi se zagrejali. Za vreme takvog skakanja naidjoše dva visoka starca - Nemca, inače oficiri, koji su nas posmatrali. Na kraju pozvaše BRANIŠU JOKOVIĆA, MILIJU PERUNIĆICA i starog MLADENA da se pred njima okreću, dok su oni sa rukama pozadi gledali u rane na ledjima ovih ljudi, tresli glavom i nešto za sebe govorili. Posle njihovog odlaska, dodjoše sanke, u kojima dolaze obično šef Ges-

- 6 -

tapoa - Hamer i komandant logora. Radi toga po naredbi komandanta logora stanemo u stroj na muobičajeném starom mestu. Bez obzira što nas je većina gola, stojimo mirno. Šef Gestapoa izvadi spisak i poče prozivati, posle prvog prozvanog, komandant logora naredi da se prozvani postrojavaju od sobe 12 ka kupatilu, okrenuti izlaznoj kapiji kruga. Prozva nas oko 80 i naredi da se od tada stalno ovako postrojavamo. Uskoro je i slama doterana.

Po povratku u sobu, kao i ranije, nastalo je nagadjanje: zašto je odvojen transport?

10. II. Očekivale se puštanje. Nervoza kod svih, izuzev kriminalaca. Spremili se i bolesnici koji mole da ih ne ostavimo. Sve je rešeno da se čvrstom voljom preduzme i izvrši. Izlazimo na večernju šetnju. U dvorištu se ništa ne primećuje. Po povratku sa šetnje na zbornu mesto, dolazi ono čemu se nismo nadali: svi stražari sa mašinkama na gotove, pa i sam komandant i gefrajteri sa mašinkama su se prsili. Ovo je bio znak da je plan otkriven, a naročito prkosno držanje komandanta, kada je naredio da se ulazi u sobu vičući: "Prso, prso"! Po povratku, mnogi su se razočarali a mnogi nisu mogli ovo da shvate. Nešto kasnije neki su odvođeni na saslušanja, kojom prilikom su neki i tučeni.

11. II. U sobi se govori da se doznalo od Jevreja da se rake kopaju. Ovo čini da se sa više čvrstine ostaje pri planu ako za to dodje pogodan trenutak. Opet očekujemo večernju šetnju, sa željom da će se dati prilike za akciju. Izlazimo veseli, opet izlaze bolesnici, bez obzira što su im na krstima, uz kičmu veliki otvori odakle stalno curi vodica.

Vraćamo se brzo na zbornu mesto, veseli, ali opet nailazimo na ono čemu se nismo nadali. Opet svi: stražari, gefrajteri, pa i šef Gestapoa - Hamer, sa još jednim oficirom koji nisu bili otišli, do zuba naoružani. Ovo učini da se ne dade znak za akciju. Opet svi prkose kad smo se vraćali pokazujući da znaju na šta se spremamo. Po povratku još veće razočaranje, koje umiruju oni što nisu u transportu. Mnogi sasvim gube nadu.

12. II. Jevrejin donosi hleb za ručak, potvrđuje vest da su zaista rake iskopane, samo dodaje da se noćas u 4 časa ide kamionima. Sa nadom još gledamo u plan. Samo, sada neće smetati nikakva predestrožnost. Očekujemo puštanje, ali puštanja nema u uobičajeno vreme, što znači, sve je propalo. Mi slutili nismo da je zbog dogona slame nešto pomereno vreme puštanja, što nam je inače pogodnije, jer je veći mrak. Vrata se oko pola osam spočeše otvarati, što učini radost kao da idemo na slobodu, spremni su svi, kao i bolesnici. Kriminalci se nešto uzvrdali, te ih pratimo. Nemaju pogodan momenat, a to je nošenje kible ili vode, radi čega uzimamo mi to da svršimo. Za vreme šetnje kriminalci osećaju da su pod našom prisмотрom, a još i da će nešto da pukne, te su toliko nervozni koliko mi veseli. „Hrabrimo se. Opraštamo se, zavetujemo se, naravno, sve neprimetno, sve očima, i lakim muvanjem ili stezanjem mišica.“

Na nekoliko minuta pre polaska na zbornu mesto primetim kada bivši sobni starešina ACA pridje jednom stražaru nešto mu reče, posle čega obadva odoše. Kroz zbijenu masu prodje prigušeni uzvik čudjenja, koji, kada dodje do zbijene mase prema sobi broj 12, iz iste se ču glas BRANKA BEGOVIĆA: "Izdati smo, napred, drugovi"! , posle kojih reči dohvati obojicu stražara na koje napadnu i ostali drugovi te ih likvidiraše. Puške su im otete, jednu pušku dohvati MATE DRAGIĆEVIĆ i njome likvidira mitraljesca koji je tek ispalio jedan rafal, jer mu je za to dao znak stražar koji je bio na strani klozeta, kada je, videći prve ljude na žici, otvorio vatru.

Kada se čuo glas BEGOVIĆA, odmah su drugovi DAMNJAN MILETIĆ I DRAGOMIR JOVOVIĆ, rudari, skočili na žicu kod klozeta i privlačili direčiće od žičane ograde, da bi se napravio prolaz, kuda bi drugovi, koji se bore sa stražom, lakše i brže izbegli. Nekoliko nas krenusmo u pravcu dva stražara koji su dejstvovali od strane klozeta, kada se oni, izbečenih očiju od straha, iako su im puške dejstvovale povukoše da traže zaklon, što iskoristismo, te se prebacismo preko žice.

Posle prvog pucnja komandant je dejstvovao mašinkom

- 8 -

sa međuspratnog prozora, kroz malo okno razbijenog prozorčeta odakle se nije moglo gadjati precizno. Uskoro mu dodje pomoć.

Skočio sam na ~~Kr~~ žicu na prelazu do klozeta, kada sam primetio nekoliko nepomičnih ljudi u gužvama, samo pozna-
doh glas ŽIKA MARKOVIĆA kako ranjen zove u pomoć. Meci su zvrjali na sve strane. Kad sam pao na već utabani sneg, brzo sam izmicao ispod svetlosti farova sa čoškova ograde. Sloboda je učinila da nisam osetio iscrpljenost ni glad.

Izlaskom na Gradsko polje, video sam drugove kako se u razvijenom stroju povlače ka obližnjem brdu Vinik. Na nekoliko koraka ispred grupe primetih druga MILOŠA LUČIĆA, učitelja, koga je dotle vodio LAZA MARTIĆ, kome je inače metak "dum-dum" eksplodirao u grudima.

Otišao sam u pravcu Morave sa drugovima PAVLOM VAŠOM I ANČEVIĆ ĆIRKOM. Zatim smo skrenuli u pravcu Soko Banje i sutradan, 13. II u 16 časova našao sam se u Ozrenskom odredu, koji je dotle imao 15-18 ljudi, a dolaskom izbeglih logoraša brojao je preko 80 boraca. Na čelu Ozrenskog odreda bio je drug zvani SLOBODAN, kožarski radnik i drug VUJAVIĆ. U odredu nadjem drugove MILUTINA SAMARDŽIĆA, BRANKA BEGOVIĆA, DUŠKA TOMOVIĆA, ranjenog druga KOCIĆA, studente, RADA ŠKONDRIĆA, Miloša RAPAJICA, rudare i mnoge druge, čijih se imena ne sećam.

4. VII 1955.

Miletić Nikola, s.r.
rudar,
Baljevac